Ananda K. Coomaraswamy

A MŰVELTSÉG DÉMONA

Abból az előfeltevésből kiindulva, hogy egy kulturált ember művelt *is* lehet, Arisztotelész jogosan tette fel a kérdést, szükségszerű vagy csupán véletlen kapcsolat van-e a műveltség és a kultúra között?[1] Ilyen kérdés aligha merül fel számunkra, akiknek a műveletlenség magától értetődően a tudatlansággal, a visszamaradottsággal, az egyén önmaga irányítására való képtelenségével egyenlő: számunkra az írástudatlan népek egyúttal civilizálatlanok is és *vice versa* – ahogy ezt egy újabb kiadói hirdetés tükrözi: *„A civilizáció legnagyobb ereje a művelt emberek kollektív bölcsessége."*

Megvannak a maga okai ennek a látásmódnak; ezek egy embercsoport elkülönítésében gyökereznek a proletariátustól: a társadalmi szervezet emberi hangyabolytól való elkülönítésében. Egy proletár számára a műveltség praktikus és kulturális szükségszerűség. Futólag jegyezzük meg, hogy saját kontextusukon kívül, önmagukban a szükségszerűségek nem feltétlenül pozitívak; olyanok, mint egy művégtag, csak sérült emberek számára jelentenek előnyt. Bárhogy is álljon a dolog, számunkra *szükségszerű* a műveltség, mégpedig két okból: *(1)* mert ipari rendszerünk irányítását és profittermelésünket csak olyan emberek végezhetik, akik legalább írni, olvasni és számolni tudnak; és mert *(2)* ahol nincs többé feltétlen kapcsolat az egyén „jártassága" (ami immár időtakarékos „gazdasági mozgás" a termékellenőrzés helyett) és „bölcsessége" között, ott a kultúra lehetőségei nagyban azon a képességünkön múlnak, hogy a legjobb könyveket olvassuk-e el. Itt a „lehetőségei" kifejezést azért használjuk, mert ahol a műveltség a kötelező közoktatás keretei között szerezhető meg, ott gyakran nem igényel többet, mint újsághirdetések elolvasásának képességét, s ilyen körülmények között azt tekinthetjük valóban kulturált embernek, aki sok könyvet több nyelven áttanulmányozott, ezt a fajta tudást pedig nem lehet „kötelezően" átadni bárki számára (ha minden nemzet meg is engedhetné magának a tanárok ehhez szükséges minőségét és mennyiségét) és nem is szerezheti meg bárki, legyen mégoly ambiciózus is.

Jeleztük, hogy az ipari társadalmakban, ahol azt feltételezik, hogy az emberek – leginkább környezetük hatására – kereskedelemre termettek és kulturáltak, a műveltség szükséges képesség. Abból kiindulva, hogy a baj nem jár egyedül, mindebből magától értetődően következik, hogy *ha* a világ többi részét is iparosítani kívánjuk, kötelességünknek érezzük, hogy megtanítsuk az angol vagy bármely más hasznos nyelv – az amerikai máris külső kapcsolattartásra alkalmas, igazi kereskedőnyelv – alapjaira, különben partnereink képtelenek lennének felvenni

[1] Arisztotelész: *Metafizika* VI. 2. 4. és XI. 8. 12. *„Ha egy ember előzetes értés nélkül olvas, az olyan, mintha vak ember tükörbe nézne"*. (*Garuda-purána* XVI. 82.)

velünk a versenyt. A versengés a kereskedelmi élet velejárója, és a gengsztereknek szükségük van riválisokra.

A jelen cikkben azonban valami mással kívánunk foglalkozni, nevezetesen azzal a feltevéssel, hogy a még nem indusztrializálódott társadalmak számára a műveltség *„feltétlenül jó és a kultúra alapvető eleme"*.[2] A világ népességének nagy része még mindig nem-iparosodott és írástudatlan, sőt „romlatlan" népek is léteznek (például Borneó mélyén): ám az átlag amerikai, aki nem képes elképzelni az övétől eltérő életformát, úgy véli, az „írástudatlanság" automatikusan „kulturálatlanságot" jelent, *mintha* e többség valamiféle elnyomott osztályt képviselne a saját környezetén belül.[*] Emiatt, és más kicsinyesebb okok miatt, amelyek az „imperiális" érdekekkel állnak összefüggésben, nemcsak kizsákmányolni, hanem művelni is akarjuk *„az alacsonyabb fajtákat, akik törvény* (a mi törvényeink) *nélkül élnek"*, és ezzel mély, gyakran halálos sérüléseket okozunk nekik. A „halálos" kifejezést használtuk a „fatális" helyett, mert pontosan az *emlékezetüket* pusztítjuk el. Figyelmen kívül hagyjuk, hogy az „oktatás" soha nem kreatív, hanem kétélű fegyver, destruktív is lehet: akár tudatlanságból, akár az oktató ismeretein vagy éppen ostobaságán alapuló tudás révén. Túl gyakran bolondok rohangálnak ott, ahová az angyalok is félve lépnének.

Az önelégültségből táplálkozó előítéletek ellen jelen írásunkban megkíséreljük bemutatni, hogy *(1)* nincs szükségszerű kapcsolat a műveltség és a kultúra között, és hogy *(2)* műveltségünk (beleértve kortárs „irodalmunkat") erőszakolása az írástudatlan népekre egyenlő saját kultúrájuk megsemmisítésével. Az egyszerűség kedvéért vita nélkül elfogadjuk, hogy a „kultúra" ideális minőséget és formát jelent, amit bármilyen helyzetben lévő ember magáévá tehet, és mivel főként a szavakkal kifejezett kultúráról értekezünk, a „költészettel" azonosítjuk; nem azzal a fajtával, amely ma zöld mezőkről álmodik, pusztán társadalmi viselkedést tükröz vagy saját reakcionkat elmúlt eseményekre, hanem a profetikus irodalom egészére utalunk, amely tartalmazza a *Bibliát*, a *Védák*at, az *Eddát*, a nagy eposzokat és általában a világ „legjobb" és „legfilozofikusabb" könyveit, amennyiben egyetértünk Platónnal abban, hogy *„a csoda a filozófia kezdete"*. E „könyvek" közül sok azelőtt is létezett, mielőtt leírták volna őket, többet sohasem írtak le, mások pedig elvesztek vagy elvesznek.

„(…) az átlag amerikai, aki nem képes elképzelni az övétől eltérő életformát, úgy véli, az »írástudatlanság« automatikusan »kulturálatlanságot« jelent".

Most olyan emberek munkáiból fogunk idézni, akiknek „kulturáltsága" nem megkérdőjelez-

[2] Walter Shrewing: Literacy címszó. In *Dictionary of World Literature* ([H. k. n.] 1943). *„Kulturálisan még azelőtt műveletlenné válunk, mielőtt mindezen tevékenységek a kultúra lehetőségeinek használatában műveltté tennének bennünket"* (Robert S. Lynd *Knowledge for What?* című könyvében). A chicagói John U. Nef professzor a Hamline Egyetemen 1944-ben tartott előadásában megjegyezte: *„(Amerikában) a műveltség feltételezett növekedése ellenére (…) a lakosság azon része, amely viszonylag magas szinten képes kommunikálni egymással, kisebb, mint korábban."* A Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching egy újkeletű tanulmányában a következő eredményre jutott: *„egy átlagos végzős főiskolai hallgató százból hatvanegy közkeletű műveltséggel kapcsolatos kifejezést talált ismerősnek!"* A tények ismeretében valóban különösen hangzanak Lord Raglan szavai: *„A barbár szón műveletlent értek"*. (*Rationalist Annual,* 1946, 43. o.) Csakugyan voltak idők, amikor az angol középosztály a gæl felföldiekre mint „barbárokra" gondolt, egy antropológustól azonban éppen ennek a cáfolatát várná az ember, nem a megerősítését!

[*] Ezt az 1949-ben megjelent tanulmányt azért is közöljük, hogy elutasítsuk azt a hozzáállást, amely „kulturálatlannak" tekinti a magyar parasztot pusztán azért, mert nem „művelt". *(A szerk.)*

hető; míg a csupán műveltek nagyon büszkék műveltségükre, bármilyen is legyen, addig azon emberek körében, akik *„nem csupán műveltek, de kulturáltak is”*, elfogadott, hogy a „betűk” a legjobb esetben is célhoz vezető eszközök, nem pedig önmagukban célok, vagy ahogy a mondás tartja: *„a betű öl”*. Ha szabad ezt mondani, egy „művelt” ember, az elhunyt G. L. Kittredge professzor írja: *„az értelem és az imagináció együttes erőfeszítését igényli egy költő olyan személyként való felfogása, aki nem tud írni és írástudatlan hallgatóságnak énekli vagy recitálja versét (…).*

Ha „az igaz mítoszokat a »faj«, az »emelkedés«, a »haladás«, a »civilizációs misszió« propagandamítoszaival helyettesítjük, a Belső Ember éhezik.”

A szóbeli hagyomány képessége, hogy évszázadokon át rengeteg költeményt hagyományozzon át, bizonyított és elfogadott (…). Ennek az orális irodalomnak, ahogy a franciák nevezik, nem barátja a műveltség. A kultúra néha bámulatos gyorsasággal pusztítja el. Amikor egy nép olvasni kezd (…), ami valaha teljességében a nemzet tulajdona volt, az írástudatlanoké lesz, és hamarosan, hacsak a régiségbúvárok össze nem gyűjtik, egészen elenyészik.”[3] Kiemelendő még, hogy ez az orális irodalom valaha *„a nép egészéé volt (…) a közösségé, amelynek intellektuális érdekei a társadalom csúcsától egészen annak aljáig azonosak voltak”*, míg az írástudó társadalmakban csak egy réteg számára elérhető, és nem tartozik többé a mindennapi élethez. Egy másik fontos pont, hogy a tradicionális orális irodalom nemcsak a társadalom minden *rétegéhez*, hanem minden *korosztályához* is szólt, míg azok a könyvek, amelyek manapság kifejezetten a gyermekek számára íródtak, a felnőtt elme számára elfogadhatatlanok; már csupán a képregények azok, amelyek egyaránt kielégítik az olyan gyermekek igényeit, akik nem kaptak mást, illetőleg a „felnőttekét”, akik valójában sohasem nőttek fel.

Ugyanilyen módon a zene is kárba vész; ahogy elkezdik gyűjteni és „feltenni a polcra”, a népdalok elvesztek; egy nép művészetének „megőrzése” néprajzi múzeumokban pedig halotti rítus, hiszen a „tartósítószerek” már csak egy halott páciens számára kellhetnek. Azt sem feltételezhetjük, hogy a „közösségi éneklés” a népdal helyébe léphet; szintje nem lehet magasabb, mint az elemi angol nyelvé, amelyet egyetemistáink is használnak, ha alapvető könyveiket meg kívánják érteni.

Más szavakkal: *„Az a típusú általános kötelező közoktatás, amelyet a múlt század végén bevezettek, nem felelt meg az elvárásoknak, hogy boldogabb és hatékonyabb polgárokat neveljen; épp ellenkezőleg, újságolvasó és mozibajáró embereket teremtett”* (Karl Otten). Egy mester, aki nemcsak olvas, de *ír* is klasszikus latin és görög nyelven, megjegyzi: *„Nem kétséges, a műveltség terén egyfajta mennyiségi növekedés tapasztalható, de az efölött érzett elégedettség közepette elsiklunk afelett, hogy ez vajon nyereség vagy veszteség-e.”* A szóban forgó személy feltárja az erőszakolt műveltség

[3] F. G. Childe: *English and Scottish popular ballads*. G. L. Kittredge bevezetésével. [H. é. k. n.] Vö. W. W. Comfort: *Chrétien de Troyes*. [H. é. k. n.] (Everyman's Library) Bevezetés: Chrétien költészete *„egy eredetileg homogén társadalom számára íródott, és kezdetben a népesség minden osztálya hasonló érdeklődéssel hallgatta”*. A mai kötelező és intézményesített oktatás keretei között ez már elképzelhetetlen – *„egy élettől elszakított, magába zárt terület, amely unalmat árasztó atmoszférájával lelohasztja az ifjúság vitalitását”* és amelynek *„eredménye: az ifjak nem tudnak igazán semmit”*, vagy *„pontosabban szólva, nem tudják, mi is az igazi tudás”*, ami *„megmagyarázza a propaganda által kihasznált veszélyes hiszékenységet”*. (Erich Meissner: *Germany in peril*. [H. k. n.] 1942, 47–48. o.)

„legrosszabb hatásait", és arra a következtetésre jut: *„A tanulást és a bölcsességet gyakran szétválasztották, s a modern műveltség talán legvilágosabb eredménye, hogy elmélyíti ezt a szakadékot."*[**]

Douglas Hyde megjegyzi, *„a pártatlan látogatók hiába néztek csodálkozva a tanítókra, akik nem tudtak írül, és akiknek olyan diákokat kellett tanítaniuk, akik nem tudtak angolul (…). Háromezer alapvetően közhasználatú szót ismerő intelligens gyermekek jártak a Főtisztviselők Iskolájába, hogy végül természetes élénkségük, intelligenciájuk és anyanyelvük elvesztésével távozzanak onnan, s mindezért cserébe öt-hatszáz rosszul kiejtett és barbár módon használt angol szót kaptak (…). Történet, vers, dal, aforizma, közmondás és az írül beszélők minden más sajátossága örökre eltűnt,* és mindez a semmiért *(…). A gyermekeket, ha másra nem is, arra megtanították, hogy szégyelljék szüleiket, nemzetüket, saját nevüket (…). Íme az »oktatás« csodálatos rendszere"*[4] – az a rendszer, amit a „civilizált és művelt" amerikaiak erőszakoltak saját őslakosaikra, és amit az imperialista nemzetek még mindig művelnek a fennhatóságuk alatt álló népekkel, s amit szövetségeseikre is szeretnének erőltetni – például a kínaiakra.

Az említett probléma nyelvi és tartalmi is. Ami a nyelvet illeti, tartsuk szem előtt, hogy „primitív nyelv", abban az értelemben, hogy a legegyszerűbb külső kapcsolatokat limitált szókészlettel fejezi ki, nincs. Sokkal inkább olyan állapot, amely felé a nyelvek bizonyos körülmények között tendálnak, inkább, mint a nyelv, amiből erednek; amerikai „irodalmunk" kilencven százalékára például a két szótag jellemző.[5]

A 17. században Robert Knox azt mondta a szingalézekről, hogy *„közönséges szántóvetőik és földműveseik elegánsan és választékosan beszélnek. Beszéd dolgában nincs különbség falusi és városi között."*[6] Számtalan hasonló példát lehetne hozni a világ minden tájáról. Így a gæl nyelvről J. F. Campbell a következőket írta: *„Hajlamos vagyok azt gondolni, hogy a legjobb dialektus, amit a szigetek írástudatlanjai beszélnek (…), tisztafejű és bámulatos memóriával rendelkező emberek, akik általában nagyon szegények és öregek, a szigetek legeldugottabb sarkában élnek és csak gælül beszélnek"*,[7] és Hector Macleant idézi, aki szerint orális irodalmuk elvesztése *„részben az olvasásnak köszönhető (…), részben a bigott vallásosságnak, részben a szűklátókörű utilitárius nézeteknek"* – pontosan e három formában telepszik a modern civilizáció a régebbi kultúrákra. Alexander Carmichel elmondja, hogy *„Lews népének, mint a felföldieknek és a Szigetek népének általában, fejükben van a Szentírás, amit beszédjükben is használnak (…). Talán nincs más nép, amely teljesebb dal- és történetkészlettel, világi rítusokkal és vallásos ceremóniákkal rendelkezne (…), mint*

[**] Forrás nélkül. *(A szerk.)*

[4] Douglas Hyde: *Literary History of Ireland*. [H. k. n.] 1903, 633. o.

[5] Az amerikai *„máris egydimenziójú, az emberi viselkedés külső aspektusaira orientálódott, árnyalatokban szegény köznyelv (…), amely nélkülözi a régi és differenciált használatból származó finomságokat"*. (Margaret Mead: *And keep your powder dry*. [H. k. n.] 1942, 82. o.) Minden szerzőt hajlamosak félreérteni, aki pontosan használja a kifejezéseket.

„Talán nem is volt még idő, amikor az ember ilyen okos és mégis tudatlan lett volna, ilyen céltudatos és mégis ennyire ránehezedett volna a céltalanság, ily illúziótlan és mégis ennyire az illúziók áldozatává vált volna. E furcsa ellentmondás áthatja egész modern kultúránkat, tudományunkat, filozófiánkat, irodalmunkat és művészetünket". (W. M. Urban: *The intelligible world*. [H. k. n.] 1929, 172. o.) Ilyen körülmények között a nyomtatott betűk olvasása puszta szemfényvesztés, és nem garantálja a benne rejlő lehetőségek megragadását, sem ideák közlését.

[6] Robert Knox: *A historical relation of Ceylon*. (1681) (1911-es kiadás: [H. k. n.] 168. o.)

[7] J. F. Campbell: *Popular tales of the West Highlands*. [H. k. n.] 1890, v., xxiii, cxxii. o.

Skócia felföldijeinek félreértett és írástudatlannak nevezett népe."[8]

St. Barbe Baker elbeszéli, hogy Közép-Afrikában *„kedves társam és barátom egy idős ember volt, aki nem tudott sem írni, sem olvasni, mégis járatos volt a régmúlt idők történeteiben (…). Az öreg főnökök lenyűgözve hallgatták (…). A jelenlegi oktatási rendszerben nagy az esélye annak, hogy e tudás jó része eltűnik."*[9] W. G. Archer rámutat, hogy *„az angol rendszertől eltérően, amelyben valaki egy életet eltölthet anélkül, hogy valaha is kapcsolatba kerülne a költészettel, az uraon törzsnél a költészet létfontosságú kiegészítője a táncnak, a házaséletnek és a termés megművelésének – ezek olyan funkciók, melyekhez a törzsi élet részeként minden uraon csatlakozik"*, s hozzáteszi, *„ha meg kellene határoznunk, hogy mi tette tönkre az angol vidéki kultúrát, egyértelműen az írásbeliséget kellene megneveznünk."*[10] A régi Angliában, emlékeztet bennünket Prior és Gardner, *„az írástudatlan emberek is tudták értelmezni a szobrok jelentését, amire manapság csak képzett régészek képesek."*[11]

Az antropológus Paul Radin rámutat, hogy *„a torzulás, amely fizikai életünkben és a külső valóság érzékelése tekintetében az ábécé feltalálása révén végbement, a tendencia, amely a gondolkozást alapigazságok dolgában is kizárólag bizonyíthatóságok sorába emelte, sohasem történt meg a primitív népeknél"*, hozzátéve, hogy *„fel kell ismerni, hogy temperamentum s logikus és szimbolikus gondolkozás dolgában nincs különbség a civilizált és a primitív ember között"*, és hogy a néprajz területén nem lehet „haladást" elérni addig, *„amíg a tudósok egyszer és mindenkorra meg nem szabadulnak a téves felfogástól, hogy minden evolúciós sorrendben történik; amíg meg nem értik, hogy bizonyos ideák és felfogásmódok minden ember számára oly alapvetőek"*,[12] mint a fizikai állapotuk. *„Az emberek megkülönböztetése többé nem tartható civilizáltsági fok alapján."*[13]

Eddig csupán művelt emberek véleményét vettük figyelembe. Tom Harrison az Új-Hebridákon jegyzett le egy igazán „barbár" szituációt és nézőpontot. *„A gyermekek figyelve tanulnak (…). Írás*

---

[8] Alexander Carmichael: *Carmina Gadelica*. 1. köt. [H. k. n.] 1900, xxiii–xxix. o. Vö. J. G. Mackay: *More West Highland tales*. [H. k. n.] 1940, Általános előszó: *„A legalacsonyabb osztályok általában csodálatosan beszélik a nyelvet (…). Néhányuk több ezer soros ősi hőstörténetet tudott előadni (…). Néhány történet töredékességének oka a modern civilizáció pusztító hatása"*. És J. Watson Bevezetését uo: *„Ez az intellektuális örökség (…), az ősi kultúra Skócia északi és középső részére terjedt ki. E kultúra hordozói általában írástudatlanok voltak. De távolról sem voltak műveletlenek. Szomorú arra gondolni, hogy mindez részben az egyházi iskoláknak köszönhető!"* Valójában pontosan az a helyzet, hogy a kultúrák világméretű pusztulása az utóbbi pár száz évben az „egyházi iskoláknak" köszönhető.

H. J. Massingham *This plot of earth* című művében ([H. k. n.] 1944, 233. o.) ír egy *„Seonardh Coinbeul nevű öregemberről, aki se írni, se olvasni nem tudott, mégis fejből tudta 4500 soros bárdköltemény*ét, több dal és történet mellett."

A. Solonylsin az *Asiatic Review*ban megjegyzi (41. évf. 1945. januári szám, 86. o.), hogy a kirgiz epika feldolgozása még mindig nem teljes, habár 1 100 000 sort már lejegyzett a Kirgiz Kutatási Intézet – *„a bárdoknak, akik a »manas«-okat vagy »Manaschi«-kat recitálják, költői vénájuk mellett bámulatos emlékezőtehetségük van. Ez a magyarázata, hogy versek ezreit tudják orálisan továbbadni."* A *Journal of American Folklore* „Manas, Kirghiski Narodni Epos" című cikkében (58. szám, 1945, 65. o.) az olvasható, hogy *„az általános oktatás nagyon megingatta a dalnok helyzetét a törzsi életben (…). Az akulturáció úthengere után nem csoda, hogy az epikus énekek mesterséges nemzeti hivalkodássá válnak."*

[9] R. St. Barbe Baker: *African drums*. [H. k. n.] 1942, 145. o.

[10] W. G. Archer: *The blue grove*. [H. k. n.] 1940, Előszó. És ld. *Journal of the Bihar and Orissa Research Society* 29. évf. 68. o.

[11] Edward Schröder Prior – Arthur Gardner: *An account of Medieval figure-sculpture in England*. [H. k. n.] 1912, 25. o.

[12] Paul Radin: *Primitive man as philosopher*. [H. k. n.] 1927.

[13] J. Strzygowski: *Spüren indogermanische Glaubens in der bildenden Kunst*. [H. k. n.] 1936, 344. o.

nélkül az emlékezet tökéletes, a hagyomány pontos. Minden lehetséges dolgot megtanítanak a felnövekvő gyermeknek (…). Minden tevékenységre, a fogantatástól a kenukészítésig kézzel nem fogható dolgokat alkalmaznak (…). A dal a történetmesélés egyik formája (…). A minden gyermek által ismert ezernyi mítosz (amely gyakran szóról-szóra tökéletes, egy történet pedig órákig is eltarthat) *előadása és tartalma egész könyvtárat tesz ki (…), a hallgatóságot fogva tartja a szavak hálója"*; és *„szavak oly szépségével és pontosságával* (kommunikálnak egymással), *amely képesség számunkra már elveszett."* S mit gondolnak rólunk? *„A bennszülöttek könnyedén megtanulnak írni a fehér ember hatására, amit furcsa és használhatetlen tevékenységnek tartanak. Azt kérdezik: »Egy ember nem képes emlékezni és beszélni?«"*[14] „Bolondoknak" tartanak bennünket, s talán igazuk is van.

Amikor a Déltengeri-szigetek lakosait „iskoláztatni" kívánjuk, azért tesszük ezt, hogy még hasznosabbá tegyük őket a magunk számára (bevallottan ez volt az angol oktatási rendszer bevezetésének a célja Indiában), hogy saját gondolkozásmódunk képére formájuk őket, nem pedig azért, hogy megismertessük őket Platónnal. De ha mi vagy ők valaha is rátalálunk Platónra, mindkét fél megdöbbenve tapasztalhatja, hogy tiltakozásuk, mely az *„Egy ember nem képes emlékezni?"* kérdésben foglaltatik, nála is megtalálható.[15] *„Mert* – mondja – *éppen feledést oltanak azok lelkébe, akik megtanulják* (mármint a betűket), *hiszen nem gyakorolják emlékezőtehetségüket* (az írásban bizakodva ugyanis kívülről, idegen jelek segítségével, nem pedig belülről, a maguk erejéből emlékeznek). *Tehát nem az emlékezésnek, hanem az emlékeztetésnek a varázsszerét találtad fel. S a tudásnak is csak a látszatát, nem pedig valóságát nyújtod tanítványaidnak, mert sok mindenről* (E. K. Rand professzor szerint »a kevesebbről és kevesebb több-és-többjéről«) *hallva igazi tanítás nélkül azt hiszik majd, hogy sokat tudnak, pedig a valóságban általában tudatlanok és nehéz felfogásúak, hiszen bölcsek helyett látszólagos bölcsek lettek."* Továbbmenve Platón azt is kijelenti, hogy létezik magasabb eredetű és nagyobb erejű „szó", mint az írott (vagy manapság a nyomtatott); és úgy tartja, a bölcs *„komoly szavakat nem ír le tintával"*, a halott szó nem taníthatja hatásosan az igazságot, inkább csak elhinti az igazság magvait, melyek a megfelelő lélekben szárba szökkenhetnek, és így *„örökké továbbhagyományozódnak"*.

„Sokkal inkább egy mestertől lehet bölcsességet tanulni, mint bármilyen könyvből."

Nincs semmi különös Platón álláspontjában, szavaival teljes mértékben egyetértene minden kulturált indiai, aki még nem került európai hatás alá. Elegendő az indiai nyelvek nagy tudósát, Sir George A. Griersont idézni, aki azt mondja: *„Az ősi indiai rendszer, amelyben az irodalmat nem papíron rögzítik, hanem memorizálják és generációról-generációra továbbadják, Kasmírban még mindig (1920) működik. Ez a fajta módszer sokszor sokkal megbízhatóbb, mint a fakéreg vagy a papír. A recitálók, ha tanult panditok is, nagy gonddal adják tovább a tudást szóról-szóra"*, s a képzett történetmondóktól szerzett információ így *„bizonyos tekintetben minden írott forrásnál értékesebb"*.[16]

Az indiai nézőpont szerint egy ember akkor *tud* igazán valamit, ha azt *a szíve által* tudja; amivel kapcsolatban könyvekhez kell fordulnia, hogy emlékezzen rá, arról csak ismerete van. Ma

[14] Tom Harrisson: *Savage civilization*. [H. k. n.] 1937, 45, 344, 351. és 353. o.
[15] Platón: *Phaidrosz* 275 [Kövendi Dénes fordítása alapján *(A ford.)*]
[16] Sir George A. Grierson: *Lallá Vákyáni*. [H. k. n.] 1920, 3. o.

is indiaiak százai ismétlik naponta szívük által a tudást a *Bhagavad-gítá* egészéből vagy részeiből, más tanultabb emberek pedig hosszabb szövegekből. Én először egy kasmíri vándorénekestől hallottam a perzsa költő, Dzseláleddín Rúmí ódáit. Indiában a legkorábbi időktől fogva nem azt tekintették tanultnak, aki sokat olvasott, hanem aki mély tudással rendelkezett. Sokkal inkább egy mestertől lehet bölcsességet tanulni, mint bármilyen könyvből.

Ezzel elérkeztünk utolsó problémakörünkhöz, amely az orális és az írott irodalom különbségére vonatkozik; bár nem lehet éles határvonalat húzni közéjük, mégis minőségi és tematikus eltérés van közöttük – „*Kezdetben vala az Ige*". Az orális irodalom minősége esszenciálisan költői, tartalma mitikus és a hősök spirituális kalandjaival foglalkozik; az eredendően írott irodalom esszenciálisan prózai, tartalma irodalmi és világi eseményekkel és személyekkel foglalkozik. „Költői" alatt „mantikusat" értünk, és természetesnek vesszük, hogy a „költőiség" egy irodalmi *minőség*, nem pedig egy irodalmi (versbe foglalt) forma. A kortárs költészet esszenciálisan és szükségszerűen ugyanolyan kaliberű, mint a modern próza; mindkettő elég egysíkú, és a legjobb esetben is pusztán „kellemes gondolatokat" fejeznek ki, mint bármiféle bizonyosságot. Ahogy az ismert mondás tartja: „A hitetlenség a tömegeknek való." Mi, akik – eredetéről mit sem tudva – „jelentősnek" tartunk egy művészetet, szintén büszkék vagyunk a „haladásra", bármit is jelentsen az.

„(…) a másokon való segítésnek nem az a módja, hogy a saját életformánkhoz igazítjuk őket (…), hanem az, hogy megnézzük, mit tettek és mire törekedtek a jöttünk előtt, és ha lehet, e téren tegyük jobbá az életüket".

Platón szerint az ember *igazán jelentős* dolgokat nem leírni fog, hanem tanítani; és ha egy bölcs mégis írna, pusztán kedvtelésből teszi – csupán *„belles lettres"* – vagy hogy emlékeztetőket hagyjon hátra, mikor emlékezete öregkorára megkopik. Pontosan tudjuk, mit értett Platón *„komoly szavak"* alatt; nem emberi dolgokat vagy személyeket, hanem örökkévaló igazságokat, a valódi lét természetét, halhatatlan énünk táplálékát, amelyeket csupán egy bölcs vehet komolyan. Halandó részünket lehet pusztán kenyérrel táplálni, de a Belső Embert csakis a Mítosz elégítheti ki; és ha ezeket az igaz mítoszokat a „faj", az „emelkedés", a „haladás", a „civilizációs misszió" propagandamítoszaival helyettesítjük, a Belső Ember éhezik. Az írott szöveg, ahogy Platón mondja, azok számára *szolgálhat* emlékeztetőül, akiknek memóriája öregkorukra megkopott. Így a kultúra szenilis korában érezzük szükségét annak, hogy múzeumban őrizzünk művészeti tárgyakat és írásban rögzítsünk dolgokat, s amennyit csak lehet megőrizzünk (még ha csupán tudósok számára is) az összegyűjtött orális irodalomból, amely különben elveszne; mindezt azelőtt kell megtenni, mielőtt *túl késő*.

Az emberi társadalmak minden komoly tanulmányozója egyetért abban, hogy a földművelés és a kézművesség minden civilizáció alapvető eleme. Ám, mint Albert Schweitzer mondja, *„úgy teszünk, mintha nem a földművelés és a kézművesség, hanem az írás és az olvasás volnának a civilizáció kezdetei"*, és *„az európai mintára létrehozott iskolákból a bennszülöttek olyan »művelt« emberekként kerülnek ki, akik érzésük szerint a kétkezi munka felett állnak, és csak kereskedelmi vagy intellektuális tevékenységet kívánnak folytatni (…) [E]zek az iskolát végzettek többnyire elvesznek a földművelés és a kézművesség számára."*[17] Ahogy a neves zuluföldi

[17] Albert Schweitzer: *On the edge of the Primeval Forest*. [H. é. k. n.]

misszionárius, Charles Johnson mondta, *„a (missziós iskolák) központi gondolata az, hogy az egyént kiszakítsák a közösségi életből”*.

Gondolkozásunk elemei, például a „kultúra” (analóg a földműveléssel), a „bölcsesség” (eredetileg hozzáértés) és az „aszketizmus” (eredetileg „kemény munkálkodás”) a produktív és konstruktív művészetekből származnak; ahogy Szent Bonaventura mondja: *„Nincs semmi, ami ne a bölcsességről szólna, ezért a Szentírás gyakran él hasonlatokkal”*.[18] Az egészséges társadalmakban a termelés különböző szükséges tevékenységei nem pusztán „munkák”, hanem rítusok, a velük kapcsolatos költészet és zene pedig egyfajta liturgikus szerepet tölt be. A mesterségek „kisebb misztériumai” előkészületek „a Mennyei Királyság nagyobb misztériumaihoz”. De számunkra, akik nem tudunk többé Platón isteni igazságában hinni, amely szerint a társadalmi arculat hivatásszerű, Krisztus csak egy ács volt, és egy ács fia történelmi véletlen; olvasunk a „fáról”, mint elsőleges anyagról, de nem értjük a lényeget, hogy „Ő teremtett minden dolgot ebből az anyagból”, mint „ács”. Gondolkodásunk klasszikus elemeit a legjobb esetben sem univerzalitásukban interpretáljuk, hanem individuális szerzők által alkotott beszédelemekként. Ahol az irodalom pusztán jártassággá válik, „a művelt emberek kollektív bölcsessége” csak kollektív tudatlanság lehet – míg *„a visszamaradott társadalmak a világ ősi kultúráinak orális könyvtárai”*.[19]

Külföldi oktatási tevékenységünk célja, hogy a diákokat saját gondolkozás- és életmódunkhoz asszimiláljuk. Egyetlen idegenhonbéli tanárnak sem könnyű elfogadni Ruskin igazát, amely szerint a másokon való segítésnek nem az a módja, hogy a saját életformánkhoz igazítjuk őket

Ananda Kentish Coomaraswamy (1877–1947)

(bármilyen bigott is legyen a hitünk), hanem az, hogy megnézzük, mit tettek és mire törekedtek a jöttünk előtt, és ha lehet, e téren tegyük jobbá az életüket. A Kínában tevékenykedő jezsuita misszionáriusokat először távoli falvakba küldték, hogy legalább két évig ismerkedjenek a helyi életformával, mielőtt taníthattak volna. Előbb ilyen körülmények közé kellene helyezni minden külföldi tanárt, tanítson akár missziós, akár kormányzati iskolákban. Hogyan is feledhetnénk, hogy olyan népekről van szó, akiknek intellektuális érdeklődése *„a társadalom csúcsától egészen annak aljáig azonosak”*, és akik számára még nem történt meg balszerencsés elkülönítésünk a világi és a vallásos oktatás, az esztétikai és az alkalmazott művészet tekintetében? Miután átadtuk nekik ezeket a különbségtételeket, és el-

[18] Szent Bonaventura: *De reductione artium ad theologiam* 14.

[19] N. K. Chadwick: *Poetry and prophecy.* [H. k. n.] 1942, Előszó. Továbbá: *„A kifejezetten művelt társadalmak tapasztalása túl szűkkörű.” „Örökké a tanulás, és sohasem az igazság tudása”!* (2Tim 3,7)

különítettünk egy „művelt" és egy „írástudatlan" réteget, az utóbbihoz kell fordulnunk, ha tanulmányozni akarjuk a nyelvüket és a népek teljes kultúráját, „mielőtt túl késő lenne".

A „térítői buzgalomról" szóló korábbi cikkemben nemcsak a hivatásos misszionáriusok tevékenységét vizsgáltam, hanem mindazokét, akik kényszert éreznek arra, hogy civilizációnk „áldásait" másokra kényszerítsék. Mi rejlik e buzgalom mögött, aminek a büntetőexpedíciók és a „pacifikáló háborúk" csupán legnyilvánvalóbb megjelenési formái? Nem túlzás azt állítani, hogy széleskörű kulturális tevékenységünk (amelybe például az amerikai indián rezervátumok is beletartoznak) fő motivációja a létező kultúrák megsemmisítésének *szándéka*. Azt hiszem, ez nemcsak annak köszönhető, hogy meg vagyunk győződve az európai *Kultur* abszolút felsőbbrendűségéről, s ebből adódóan mindent, amit nem értünk, gyanakvással és gyűlölettel szemlélünk (mindazokat, akiknek a gazdasági szempont nem döntő), hanem annak is, hogy tudat alatt irigyeljük a „romlatlan" népek nyugalmát és ráérősségét. Bosszant minket, hogy se nem iparosodottak, sem nem „demokratikusak", mégis elégedettek; ezen állapotukat kívánjuk megszüntetni, s különösen asszonyaikat akarjuk elégedetlenné tenni, munkát vagy karriert kínálva nekik. Nem véletlenül használtam a *Kultur* szót ebben az esetben, hiszen párhuzam vonható a németek azon szándéka, hogy kultúrájukat Európa elmaradott népeire erőszakolják, és szándékunk között, akik ugyanezt tesszük a világ más tájain; az ő esetükben a módszerek nyilvánvalóbban brutálisabbak, de a mögöttes szándék ugyanaz.[20] Ahogy fentebb említettem, *„a baj nem jár egyedül"* jegyében egy „szép új világ" megteremtésére törekszünk, amely uniformizáltan művelt automatákból áll. Ezt nemrégiben elismételték egy fiatal amerikai munkásokból álló csoportnak, mire az egyikük így felelt: „Milyen szerencsétlenek is *vagyunk!*"

De bárhogy álljon is a dolog, amikor a „művelt emberek kollektív bölcsessége" alapján felértékeljük önmagunkat, függetlenül attól, hogy e „művelt" emberek miket olvasnak, ennek az esszének a fő célja nem a modern nyugati oktatás korlátjainak és hibáinak *in situ* feltárása volt, hanem e rendszer máshol való terjesztésének negatív voltára kívánta felhívni a figyelmet. A fő probléma a műveltség abszolút értéknek és mércének tekintése, ami alapján írástudatlan népeket is megítélünk. A műveltségbe vetett vakhitünk nemcsak elhomályosítja más képességek jelentőségét, hanem a fajok közötti előítéleteknek[***] is alapja, és ezen kívül az általunk „civilizálni" kívánt „visszamaradott" népek szellemi kimerüléséhez vezet.

Ford. Tóth András

[20] A modern „oktatás" erőszakolása a tradicionális kultúrákra (például: gæl, indiai, polinéz, amerikai indián) csupán kevésbé szándékos, de nem kevéssé destruktívabb, mint amikor a nácik lengyel könyvtárakat semmisítettek meg, ami a faji emlékezet megsemmisítésére irányult; a németek mindezt tudatosan tették, de bennünket, akik más népeket amerikanizálni, angolosítani vagy franciásítani akarunk, olyasfajta gyűlölet hajt, amelyet fel sem ismerünk. E gyűlölet gyökere valójában reakció a felsőbbrendűségre, ami iránt ellenszenvet érzünk, és aminek a megsemmisítésére törekszünk.

[***] A *„fajok közötti előítélet"* hátterében a rasszok közötti hierarchia homályos megérzése is állhat, nem csupán alaptalan, negatív okok. A megérzés mindazonáltal még nem tudás. A rasszokkal kapcsolatos tudás tekintetében ld. Julius Evola *A rasszok és a tradíció* című könyvét (Budapest, 2004, Nemzetek Európája), valamint írásait az *Északi Korona* 1–10. számaiban (Budapest, 2001–2004). Ez a megjegyzés semmit nem von le az idősebb Coomarswamy jelen írásának igazságtartalmából. Azért sem, mert a magasabb képes nagyobbat zuhanni. *(A szerk.)*

Fordítói megjegyzés Coomaraswamy cikke kapcsán

Ananda Kentish Coomaraswamy egy történelmi példán, a nyugati gyarmati hatalmak civilizáló missziója, azaz a nyugati műveltség- és kultúrakoncepciók gyarmati népekre való erőltetésén keresztül mutat be egy folyamatot. Röviden: a nyugati gyarmatosító világ abszolút pozícióba helyezte saját iparosodott, szigorúan középosztálybeli család-, erkölcs- és kultúrafogalmát, majd tudományos társaságaival akkurátusan ennek megfelelően vizsgálta az egyes népek kultúrfokát. Coomaraswamy 1943-ban született írásának következtetései rendkívül aktuálisak, és habár más nézőpontokból születtek, egybevágnak az utóbbi 15–20 évben megjelent, gyarmatosítást tárgyaló történelemtudomány eredményeivel. A postcolonial theory *középpontjában a hatalom paradoxonjának vizsgálata áll, miszerint a nyugati hatalmak uralmukat nem nyers erőszakkal, hanem a gyarmati lakosság újracivilizálásával, azaz a helyi műveltség, a társadalmi presztízs és kiváltságok* átalakításával *tartotta fenn. (Jól ismert példa, hogy a brit katonai jelenlét önmagában messzemenőkig elégtelen lett volna az indiai lakosság „fékentartásához".)*

A tanulmány középpontjában a modern műveltség két meghatározó intézményének kritikája, a közoktatás, másodsorban pedig a múzeum kritikája áll. Kiemeli, hogy egy közösségi – emlékezésen és újrafelidézésen alapuló, azaz élő – hagyomány helyett az oktatás „papír alapon" történt, ami a közösségből kiszakított egyén és az állam között teremtett kapcsolatot. Az ismeretek az államról – egy nagy kiterjedésű közigazgatási egységről, annak természeti és kulturális határairól – szóltak, más szavakkal egy absztrakt közösség informatív jellemzése váltotta fel a helyi környezetről és hagyományról szóló tudást.[1] *Coomaraswamy a vágyak mesterséges megteremtéséről is szót ejt: a jól ismert tételt, miszerint a* marketing *olyan vágyakat ébreszt a fogyasztóban, amelyekről idáig nem tudott, a gyarmati iskolarendszerre alkalmazza: a missziós vagy állami iskola a társadalmi presztízs új válfajait villantotta fel a helyi lakosok számára, melyek csak a nyugati műveltség megszerzése árán voltak elérhetőek. Emellett többször utal a múzeumokra, amelyek a nyugati emlékezés és modernitás jellegzetes színhelyei. Itt már nem egy élő közösség idézi fel emlékeit, hanem tárgyak, azaz racionálisan felfogható bizonyítékok alapján jelenik meg a múlt egy értelmezése. Ezt a narrációs munkát egy képzett történész vagy muzeológus végzi, azaz erősen specializálódott szakember közvetíti a tér, idő és történelem élményeit.*

Hogy Coomaraswamy részint ugyanazt állítja, mint a postcolonial theory, *amely a mai nyugati történelemtudomány kanonizált része, korántsem véletlen. Ugyanis azon a modernizációs és antitradicionális folyamaton, melyen a 15. századtól, mondjuk 1945-ig, amíg a gyarmatok fel nem „szabadultak", jutunk – azaz a látható katonai hatalom helyett láthatatlan gazdasági érdekek biztosítják, hogy örökké sebezhetőek maradjanak, s ezáltal emberi és ásványi nyersanyagot szolgáltassanak (és amely ponttól a Nyugat és volt gyarmatai karöltve „fejlődtek" tovább) –, nos, ezen a folyamaton olyan gyarmatoknak, mint India, Belga-Kongó vagy az afrikai német protektorátusok, hatványozott tempóban, megközelítőleg 50–70 év alatt kellett keresztülmenniük… Hogy e negatív folyamatok miért közismertek a volt gyarmati világ kapcsán és miért sokkal kevésbé nyilvánvalók a Nyugat vonatkozásában, annak egyszerű oka van: a Nyugat nem mint a kutatás tárgya, hanem mint cselekvő alany van jelen. Ugyan nem lehet elvitatni a nyugati és a gyarmati világ kölcsönhatását – például hogy egyes államok jelenlegi jóléte a gyarmati hódítás hosszú távú következménye (és fordítva, hogy így váltak egyes kényelmes messzeségben lévő területek a fejlett országok szemétlerakóhelyeivé) –, a nyugati világ relativizálásával azonban nem mellékes pillanatnyi politikai célok teremtődnek meg.*

[1] Benedict Anderson nagy hatású könyvében (*Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről.* Budapest, 2006, L'Harmattan Kiadó) meggyőzően érvel amellett, hogy az iparosodás nyomán megnövekedett nyomtatott sajtónak nagy szerepe volt a nemzeti összetartozás mesterséges kialakulásában. Az olcsó nyomtatott anyag biztosította a nemzetről alkotott ismeretek standardizálását és könnyű hozzáférhetőségét. A tömegek európai nacionalizmusának tehát hasonlóképpen feltétele volt az eredményes közoktatás és az információáradat, mint a gyarmati bennszülött hivatalnokréteg kialakításának.